

El capsigrany (*Lanius senator*)

(ALDC, VII, 1587. El capsigrany)

El *capsigrany* (s. XVI) és un “ocell de la família dels lànids, l'espècie més comuna d'aquesta família, d'uns 17 centímetres de llargada, amb el cap i la nuca de color castany rogenc intens el mascle (*Lanius senator*)” (DIEC). L'espècie coneix una pila de var. fonètiques (només de les Balears, se'n compten seixanta-quatre, cf. Aguiló/Mestre, 2017: 320-327), que tenen per nucli el mot *cap* acompanyat de segments de difícil interpretació. Coromines pensa que *capserigany* podria procedir de (*cap*) *SERICANEUS, der. de SERICUS ‘de seda’, és a dir, ‘amb aspecte de seda, amb els colors de vells draps de seda’, que compara amb SERICARIUS, origen del cast. *jilguero* (*sirguero*, *sílgaro*) ‘cadenera’ (DECat); afegim-hi, a l'aspecte semàntic comparatiu, el sard *passariarğa/passariardza*, de PASSER VARIA (DES); el savi etimologista també suggereix, com a ètim hipotètic del segon element, un der. de CAECUS, *CAECARANEUS “com si els moviments atordits i impulsius de l'ocell, i certa badoqueria que mostra [...], almenys aparent, haguessin donat una impressió de llosqueria o vista cegallosa” (DECat). Recordem que alguna resposta podria correspondre a l'espècie *Lanius excubitor* (= *Lanius meridionalis*) (HNPC: 326-328) o a la *Lanius collurio*, per a la zona septentrional (HNPC: 325-326).

El punt de partida etimològic ha de ser el *cap* (< CAPUT), però no per la seva dimensió (“supuesta relativa cabezota”, “cabeza levemente gruesa”; cf. Bernis, 1995: 18), sinó més aviat pel color rogenc intens que caracteritza el mascle (cf. Fidel *et al.*, 2014: 144), que crida l'atenció i que ha generat noms com el port. *picanço-de-barrete-vermelho*, it. *averla capirossa*, fr. *pie-drièche à tête rousse*, al. *Rotkopfwürger*, a més del determinant del nom científic, *Lanius senator*, “amb referència al color vermellós del capell, que recorda el color de la vora de la toga dels senadors romans” (Ortega, 2017: 149). Entre les nombroses var. de l'ornitònim, un bon grup presenta el segment final *-any*, *-all*, *-à*, *-ibo*, *-boto*: a) en *-any*: *capsigrany*, *catsigrany* 36, 72, amb assimilació de consonants, com en *catserigany* 78, amb variació vocàlica [i]/[e]; *capsigarany* 84/*catsigarany* 72, amb epèntesi vocàlica; presenten

palatalització *catxirigany* 74, 75, 77, *catxeregany* 81; *catxigarany* 70, 72, amb metàtesi; *catxeringanc* 82, amb velarització de la *-n* final i dilació de la nasal, que també es dona en *catxirinygany* 82; b) en *-all*: *capsigrall*, *capsegrall* 121, *cap[θ]irigall* 139; *gapserigall* 57; c) en *-à*: *capsigrà* 137, *ca[θ]igrà* 132, 134, 138; d) en *-ibo*, *-boto*: *capsibo* 76, *catsibo* 76, *catxiriboto* 77, *catxerimboto* 82. Altres noms contenen l'element *cap*, d'una manera transparent (*capgròs* 8), amb un der. *capsot* (var. *catsoti* 70, potser amb una adaptació del suf. cast. *-ote*), *capsota* 170; *capsigròs* 136, encreuament entre *capgròs* i *capsigrany*; *capser* (var. *cap[θ]er* 108); o amb una reducció de *catxeregany*, *catxo* 73, 80; també el nucli pot ser *cabeça* (← cast. *cabeza*), amb els der. *cabeçot* 189, 190 i *caboçot* 101, que ha sofert una assimilació vocàlica.

L'habitud depredadora de l'ocell, clavant les preses en arbustos espinosos abans de menjar-se-les, només ha generat un nom en la llista de respostes, *carnisser* 184 (hi podem afegir *maligrany* 129, que, en la substitució del primer element, s'accentua la seva conducta depredadora), enfront d'una major productivitat en altres llengües (cast. *desollador*, *verdugo*, fr. *écorcheur*, al. *Neuntöter*) i en el nom científic de les diverses espècies (*lanius* ‘carnisser’). Altres mots: *margassa* 1 és un manlleu a l'oc. *amargassa* i l'alg. *muntadara* 85 ho és del sard *manteddada/amunteddada*, on és der. de MANTU ‘mantell de plomes’ (DES). És incerta la motivació de *broc* 56.

De les dues motivacions semàntiques que generen significants, la característica del cap i l'atribut predador, en cat. només ha estat productiva la primera. En l'aspecte geogràfic notem *grosso modo* una divisió entre cat. occ. i cat. or.: *capsigrany* és dominant en aquest darrer, incloent l'àrea balear, la seva hereva dialectal, mentre que *capsigrall*, *capser* i *capsot* es reparteixen el cat. occ. *Muntadara* delata la complicitat del sard i *margassa*, de l'oc.

Són mots normatius *capsigrany*, des del DOrt, 1917; *capserigany*, des del DG₁, 1932, i *capsot*, des del DIEC₂, 2007.